

AȘEZAREA FORTIFICATĂ HALLSTATTIANĂ. O ÎNCERCARE DE RECONSTITUIRE A UNUI HABITAT DIN PRIMA VÂRSTĂ A FIERULUI. STRICTĂ OBSERVAȚIE ASUPRA SPAȚIULUI INTRACARPATIC ȘI BANAT.

Ion Tușulescu

Summary:

The article presents a try to rebuilt a protected shelter from the first age of iron, and it follows the main elements of the protection system, the sacre areas but also the inside of these places. The autor establish a clasifies of these shelters after theirs complexity, the complexity beeing demonstrated by the huge efort that these shelters had. To demonstrate his theory, the autor presents a number of people, also the number of days in eachsuch shelter could be built (the theory was first used by Valentin Vasiliv from Teleac, Alba). Regarding the inside, these protected shelters presents three types of constructions, each one with inside and outside fire places. An important role in these comunites life was played by spirituality, fact that is demonstrated in the inside of a home, with sacred areas, ritual holes (holes where the children were put), or és demonstrated by some homes which were truly sanctuares. It is very important to say that the autor tries to rebuilt such a shelter in the archeologic researches from the intracarpatic area and Banat, as far as the researches permitted.

Zona supusă studiului nostru este caracterizată prin varietatea formelor de relief: munți, podișuri, câmpii. Alături de o bogată rețea hidrografică, fauna și flora au constituit elemente elocvente dezvoltării comunităților umane.

Studierea așezărilor fortificate hallstattiene presupune, observarea și cunoașterea evoluției primei epoci a fierului.

Stabilirea unei periodizări pentru această epocă a creat în literatura de

specialitate multe teorii și implicit opinii diferite. Pentru Europa Centrală s-a impus pentru periodizare, sistemul cronologic creat de Reinecke, acesta împărțind hallstattul în patru faze: HaA, HaB, HaC, HaD.

Impunerea și în spațiul românesc a acestui sistem s-a izbit de diferențele culturale din zonă astfel că, majoritatea cercetătorilor români au stabilit următorul sistem cronologic¹:

- Hallstattul timpuriu, HaA - HaB
- Hallstattul mijlociu, HaC
- Hallstattul târziu, HaD.

Deși acest sistem cronologic a fost acceptat, există totuși opinii diferite cu privire la debutul și finalul acestei epoci.

Pentru spațiul despre care discutăm cel mai relevant sistem cronologic aparține cercetătorului V. Vasiliev²:

- hallstatt timpuriu – este cuprins între anii 1150-750 î.Ch.
- hallstatt mijlociu – este databil între anii 700-600 î.Ch.
- hallstatt târziu – este cuprins între anii 600-450 î.Ch.

Caracterizând această perioadă, constatăm o epocă fărămițată de frecvente conflicte și ciocniri între diferite comunități, scopul fiind de a obține prăzi sau de a-și mări teritoriul. O altă ipoteză cu referire la conflicte ar fi că, acestea sunt produsul unor mișcări de populații³.

Numărul mare de așezări fortificate din spațiul supus studiului nostru demonstrează caracterul instabil al acestei perioade.

În încercarea noastră de a stabili, o clasificare a fortificațiilor hallstattiene, a trebuit ținut cont de următoarele elemente:

- amplasament;
- funcție;
- mărime și caracter;
- elemente de fortificație.

Așezările sunt amplasate pe locuri înalte, deoarece altitudinea acestora oferea o anumită protecție. Unele sunt poziționate pe înălțimi izolate, iar altele în punctul de ramificație a unor dealuri sau pe boturi de deal.

În general fortificațiile hallstattiene sunt plasate la o altitudine cuprinsă între 300 și 550 m⁴, cu mențiunea că, în zonele montane se situează la o înălțime mai mare.

Majoritatea sistemelor defensive prezintă pe trei laturi pante abrupte iar

1 Vasiliev-Aldea-Ciugudean 1991, „Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice. Așezarea fortificată de la Teleac” Cluj-Napoca, p. 91; Roz, „Preistoria și Protoistoria Daciei”, Arad, 1995, p. 79; Gumă, „Civilizația primei epoci a fierului în Sud-Vestul României”, București, 1933 p. 135; Dumitrescu-Vulpe, „Dacia înainte de Dromihete”, 1988, pp. 81-113.

2 Vasiliev-Aldea-Ciugudean, *op. cit.*, p. 9.

3 *Ibidem*, p. 18.

4 *Ibidem*, p. 19.

legătura principală cu exteriorul se realizează printr-o singură latură, unde era poziționată și fortificația.

După unii cercetători, hallstattienii evită de-a amplasa fortificațiile în zonele de stepă⁵, adică în zonele de șes; excepția de la regulă o reprezintă așezarea fortificată de Sântana (jud. Arad) aflată în Câmpia de Vest. De departe este cea mai mare așezare fortificată hallstattiană, fiind considerată prima din acest punct de vedere din sud-estul Europei și printre cele mai importante de pe continentul european .

Mărimea sistemelor defensive reprezintă pe lângă funcția politică, religioasă, economică și diferența dintre comunități (triburi sau uniuni de triburi). Întreținerea unor asemenea așezări fortificate, necesită un mare efort din partea comunităților.

Azi în general este acceptată teoria potrivit căreia așezările fortificate hallstattiene sunt părăsite în urma unui impact puternic (extern) prin sosirea sciților⁶. Considerăm că această ipoteză are un sâmbure de adevăr, dar ar fi necesar să se țină cont și de două elemente cheie:

- efortul foarte mare al întreținerii acestor fortificații
- dispariția centrelor de putere

În lipsa unor cercetări de amploare care să ne prezinte planul acestor așezări, considerăm un demers necesar intensificarea cercetărilor în siturile fortificațiilor și publicarea unui număr mai mare de informații. O altă sugestie ar fi studierea relației funcționale între stațiunea-reședință și teritoriul înconjurător unde se găseau de obicei mici așezări.⁷

Fortificația

Sistemul defensiv hallstattian prezent la totalitatea așezărilor este format din trei elemente principale:

- șanțul
- valul
- palisada

Amplasarea acestuia diferă în funcție de configurația terenului.

Șanțul reprezintă primul element al fortificației fiind plasat în totalitatea cazurilor în fața valului. Lățimea și adâncimea șanțului diferă de la așezare la așezare, iar pământul excavat la realizarea sa era utilizat la ridicarea valului. Șanțul este întrerupt pe lățime drumului de acces în fortificație iar în unele cazuri unde era posibil pentru o apăsare mai eficientă era umpulut cu apă⁸. Exista o singură excepție unde primul element al fortificației nu este prezent, datorită rocii

5 ***, *Istoria Românilor*, vol. I, Buc. 2001, p. 329.

6 Vasiliev, „*Sciții agatârși pe teritoriul României*”, Cluj-Napoca 1980.

7 ***, *op. cit.* p. 330.

8 Vasiliev-Aldea-Ciugudean, *op. cit.* p. 148.

vulcanice aflată la o adâncime foarte mică.

Ex : Ciceu-Corabia, așezarea se află pe un platou de rocă vulcanică, unde nivelul mic de pământ a fost utilizat la ridicarea valului.

La toate așezările fortificate, șanțul este prezent alături de celelalte elemente (val și palisadă); nu există cazuri în care acesta să fie utilizat ca element singular.

Valul de pământ constituie al doilea obstacol în calea asediatorilor. Din punct de vedere a construcției în această regiune întâlnim două tipuri:

- val-baraj
- val-parapet.

Poziționarea acestora se realizează pe laturile accesibile ale așezării, iar construcția lor necesită un efort imens.

Valul-baraj se caracterizează prin masivitatea sa, iar în unele cazuri pentru a împiedica scurgerile de pământ erau poziționate oblic în mantaua sa, blocuri de piatră.⁹ În interiorul său era implementat un schelet masiv de lemn (substrucția) care avea o dublă funcționalitate:

- asigura o stabilitate mai mare valului
- reprezenta elementul de prindere a palisadei.

Un model de construcție al substrucției era sistemul casetelor, prin care bârnele din lemn erau dispuse în casete, în interiorul cărora se tasa pământ.

Valul-parapet se realiza după o supraînălțare a laturei accesibile fiind construit într-un sistem de casete de stâlpi în interiorul cărora se tasa pământ. Partea exterioară a valului-parapet era continuată cu palisadă iar porțiunea liberă din spatele acesteia constituia platforma de luptă pentru apărători¹⁰.

În dreptul drumului de acces cele două tipuri erau întrerupte, spațiul fiind prevăzut cu porți uriașe din lemn. Uneori în dreptul drumului de acces, valul se curba la ambele capete pentru o mai bună apărare a porții, iar la așezările fortificate de la Subcetate¹¹ (jud. Hunedoara) și Teleac¹² apar „bastioane”. Tot aici s-a descoperit în punctele cele mai înalte, turnuri de observație¹³.

Menționăm că în cazul unor fortificații pe porțiunea interioară a valului, la baza acestuia, apare un pavaj de piatră de râu, care după părerea unor cercetători ar constitui drumul de rond al fortificației.¹⁴

Prezența porțiunilor calcinate din interiorul sistemelor defensive a constituit o bună perioadă de timp elementul unor opinii diferite. O categorie de cercetători au susținut teoria că zonele calcinate sunt produsul unei arderi

9 ex: Tilișca, Ciceu-Corabia.

10 Vasiliev-Aldea-Ciugudean, *op. cit.* p. 28.

11 Vasiliev, „Fortification de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie” București, 1995., 35; Vasiliev-Andrițoiu, „Note despre așezarea fortificată hallstattană de la Subcetate (jud. Hunedoara)”, *Apulum*, 22, 1985 p. 33.

12 Vasiliev-Aldea-Ciugudean, *op. cit.* pp. 24-27.

13 *Ibidem*, p. 27.

14 Vasiliev 1985, *op. cit.* p. 35.

intenționate.¹⁵ Această tehnică i s-a atribuit denumirea de „tehnica Schlackenwall” considerată că ar acorda o consistență mai mare valului.

Cercetările arheologice efectuate în ultimii 30 de ani de către V. Vasiliev relevă o altă teorie potrivit căreia „miezul roșu” al fortificației repezită urmele substrucției masive de care era ancorată palisada, teorie la care ne realizăm și noi. Cantitatea mare de lemn folosită la construcția substrucției, prin ardere ar fi cauza „miezurilor roșii”; arderea fiind posibilă în urma unor atacuri din exterior. Aderăm la teoria acestui cercetător, teorie demonstrată prin investigarea fortificației de la Teleac, unde sistemul substrucției dispus în casete este observat pe baza urmelor calcinate (aici altenează peliculele arse cu cele nearse în sistemul casetelor).

Palisada reprezintă ultimul obstacol, iar rolul acesteia nu era de neglijat din partea comunităților umane. Tehnica hallstattiană de a bara pintelul unui promontoriu este edificatoare și prin prezența palisadei. Ultimul element al sistemului defensiv era amplasat pe creștetul valului cu ajutorul substrucției. Pe celelalte laturile care prezentau condiții naturale de apărare palisada era poziționată în zonele în care încep pantele (aici era ridicată o palisadă simplă, ancorată cu ajutorul unor stâlpi, poziționați la o anumită distanță). Amenajarea în aceste zone constituia escaladarea aproape imposibilă.

Pentru a edifica efortul imens pe care îl realizau comunitățile umane, în construirea unei palisade prezentăm concluziile trasate de V. Vasiliev pentru așezarea fortificată de la Teleac. Trebuie precizat că pentru ultima fază a fortificației, autorul menționează că s-au utilizat peste 49.000 m liniari de material lemnos cu un volum de 1.800 m³. Supraînălțarea sistemului din faza a II-a ar fi fost posibilă într-un interval de 60-90 zile, prin corelarea eforturilor a unui număr de oameni cuprins între 400-500¹⁶.

În totalitatea cazurilor înălțimea fortificației nu depășea 8-10 m, de la baza solului până la vârful palisadei.

Caracterizând sistemele defensive din această perioadă constatăm două tipuri din punct de vedere al complexității lor:

- fortificații simple, formate dintr-o singură linie defensivă, prezentând cele trei elemente (șanț, val, palisadă).
- fortificații complexe prin care înțelegem existența a mai multor linii fortificate.

ex: - Voivodeni¹⁷ (jud. Mureș) așezare înconjurată cu două valuri și șanțuri;

- Teleac¹⁸ (jud. Alba), sistem defensiv format din două valuri și șanțurile

¹⁵ Ferenezi „Contribuții la cunoașterea așezării întărite din epoca hallstattiană de la Someșul Rece”, *Acta MN*, I, 1964, p. 70 ; Horedt, „Așezările fortificate din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației”, Baia Mare, 1966 p. 9.

¹⁶ Vasiliev-Aldea-Ciugudean, *op. cit.* pp. 143-144.

¹⁷***, *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României* București 1996, p. 156.

¹⁸ Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.* pp. 23-30.

respectiv;

- Șeica Mică¹⁹ (jud. Sibiu), sistem defensiv format din șase linii de apărare.

În cazurile așezărilor fortificate de la Teleac și Ciceu-Corabia ale căror sisteme prezintă două linii de apărare, s-a stabilit că între acestea nu există nici o legătură (concordanță) și implicit nu au fost utilizate în aceeași perioadă.

Cu referire la așezarea fortificată de la Șeica Mică, datorită puținelor cercetări efectuate, nu știm dacă aceste șase linii defensive erau folosite în același timp, dar datarea așezării spre perioada târzie a fierului și pătrunderea sciților, par să constituie elemente elocvente în dezvoltarea complexității sistemelor defensive hallstattiene.

Din punct de vedere cronologic și tipologiei valului, nu putem stabili cărui tip îi revine întâietatea, deoarece în anumite situații sunt prezente în teren ambele.

ex:- la Teleac²⁰ într-o primă fază a fortificației este folosit un val-baraj, ca apoi să fie utilizat un val-parapet.

- la Ciceu-Corabia (jud. Bistrița-Năsăud)²¹, în prima fază este utilizat un val-parapet și apoi un val-baraj imens.

Am prezentat aceste două fortificații deoarece din punct de vedere cronologic aparțin aceeași perioadă (HaB-HaC).

Ca o concluzie, observăm că în ambele cazuri suprafața așezărilor se restrânge după ridicarea celui de-al doilea sistem defensiv, iar cel vechi este lăsat în paragină.

La așezările fortificate cu sistem simplu asistăm la refacerea succesivă a fortificației de-a lungul a 2-3 faze, fapt ce sugerează că viața nu dispare în urma unui atac.

Stabilirea unui efectiv de populație ce locuia într-o așezare, s-au putea fi retras în caz de pericol, este dificil de estimat din lipsa cercetării și studierii necropolelor aferente .

O încercare de a stabili un efectiv de populație a realizat-o V. Vasiliev²² pentru ultima fază a așezării de la Teleac. Potrivit acesteia pentru ultima fază a fortificației, așezarea apăra o populație cuprinsă între 2.500-3.000 de oameni, iar în caz de pericol putea adăposti un efectiv de 4.500-5.000 proveniți din așezările deschise din apropiere.

Construcția acestor mari sisteme defensive trebuie pusă în legătură cu dezvoltarea metalurgiei fierului și bronzului din această perioadă, dar și de

¹⁹Luca-Pinter-Georgescu, „Repertoriul arheologic al județului Sibiu (Situri, Monumente Arheologice și Istorice)”, Sibiu, 2003, p. 211.

²⁰ Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.* pp. 23-30.

²¹ Vasiliev-Gaiu, „Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud”, *ACTA MN, XVII*, 1980., pp. 33-38; Vasiliev 1995, *op. cit.* pp. 91-92.

²² Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 157.

existența unei puteri centrale coordonatoare (locală).

Locuințele

Încă de la început perzentăm o problemă și anume, lipsa unor cercetări de amploare în interiorul așezărilor fortificate, generate de suprafața foarte mare a acestora .

Totuși puținele informații prezintă existență în cadrul unei așezări fortificate hallstattiene a trei tipuri de locuințe:

- locuințe îngropate (bordeie);
- locuințe semiîngropate (semibordeie);
- locuințe de suprafață.

Locuințele îngropate (adâncite sau bordeie) sunt de diferite dimensiuni, majoritatea având fundul podit cu pietriș mărunț sau cu piatră de râu de mari dimensiuni²³.

Forma cel mai des întâlnită este cea ovală (rotundă) dar în unele cazuri apar și bordeie de formă patrulateră cu colțurile rotunjite²⁴. Pereții acestor locuințe sunt executați din nuiete lutuite, acoperișul fiind simplu, acoperit cu paie sau stuf. Pentru a putea susține acoperișul, majoritatea bordeielor prezintă stâlp de susținere în zona centrală, iar în zonele marginase apar stâlpii de dimensiuni reduse. Pătrunderea se realiza cu ajutorul unor trepte (praguri)²⁵. În unele cazuri spațiul de dormit este clar delimitat prin prezența unei „lavite”²⁶, iar încălzirea bordeielor se realiza cu ajutorul vetrelor. Ambele elemente interioare ale acestor locuințe sunt poziționate la o anumită înălțime de fudul bordeiului.

Locuințele semiîngropate (semiadâncite sau semibordeiele). Deosebirea între semibordeie și bordeie se observă prin adâncimea gropii săpate în pământ .

Dimensiunile acestora diferă de la caz la caz, unele fiind mai mari decât bordeiele²⁷, iar altele mai mici²⁸. Sistemul de construcție este același ca la primul tip prezentat. Prin aceasta înțelegem existența unui singure încăperii, pereții din împletitură lutuită, stâlpii de susținere și stâlpi la colțuri. Forma cea mai des întâlnită și locuită este cea dreptunghiulară. Podina este alcătuită dintr-un strat subțire de pietriș bine bătătorit. Pătrunderea în aceste locuințe se realizează printr-o intrare, majoritatea fiind prevăzute cu vetre. În unele cazuri în fața vetrei este întâlnită o groapă cilindrică cu resturi de cenușă, interpretată ca fiind, groapă de depozitare a cenușei²⁹.

23 Gumă, *op. cit.*, p. 217.

24 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 37; Gumă *op. cit.*, p. 217.

25 Blăjan-Stoicovici-Georoceanu, „Contribuții la cunoașterea vieții economice a populației hallstattiene din zona Mediaș (județul Sibiu)”, *Sargeția XIV*, 1979,, p. 35.

26 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 39.

27 Gumă *op. cit.*, p. 218.

28 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 37.

29 Blăjan-Stoicovici-Georoceanu *op. cit.*, p. 36.

Locuințele de suprafață

În urma cercetărilor putem stabili două categorii:

- locuințe cu pereții din nuiete împletite și lutuite (colibe)
- locuințe construite din lemn masiv.

Primul tip este semnalat în săpături prin aglomerării de chirpici, iar cel de-al doilea este prezent prin depunerile uriașe de cenușă. Acesta din urmă este cunoscut și sub termenul de locuință - cenușar.

Podina la majoritatea locuințelor este formată dintr-un pat de pietriș bine tasat peste care era aplicată lutuiala³⁰.

Majoritatea complexelor de suprafață prezintă o singură încăpere, având forma ovală³¹ (cea mai des întâlnită), dar întâlnim și locuințe de formă patrulateră cu perete despărțitor.³² Încălzirea acestora se realizează prin intermediul vetrelor interioare.

Pentru a putea înțelege societatea hallstattiană, un rol important îl ocupă descoperirea unei locuințe cu caracter religios la Teleac.

Cercetătorii care au descoperit această locuință sugerează că, acesta este una dintre cele mai mari din interiorul fortificației. În interiorul acesteia se află o vatră, iar de-a lungul pereților era dispusă în cerc o cantitate mare de oase de la animale domestice, printre acestea descoperindu-se și o statueta antropomorfă. Arheologii semnalează prezența a șase vase mici (unele miniaturale) în interiorul cercului de oase. După părerea arheologilor erau utilizate ritual, deținând diferite licori sau alifii. În lipsa unor informații (sugerate și de absența unor săpături arheologice de amploare) cu referire la sanctuarele din această perioadă, considerăm bine întemeiată concluzia cercetătorilor, potrivit căreia, acest complex ar constitui lăcașul de cult sau sediul unui vrăjitor, preot, vraci sau șaman³³.

În cadrul unor locuințe au fost descoperite obiecte depuse ritual, fiind prezentate ca ofrande de întemeiere (Bauopfer)³⁴. Ofrandele (râșnițe, vase, grâu), diferă de la caz la caz.

La Teleac (jud. Alba) au fost descoperite zece tipare de turnat piese din bronz³⁵, sugerându-ne existența unor ateliere de producție. Pe baza cercetărilor arheologice putem afirma că în cadrul unei așezării fortificate, existau locuințe care îndeplineau și funcții economice .

30 Gumă *op.cit.*, p. 218.

31 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 38.

32 M. Rusu, E. Dorner, I. Ordentlich, „Fortificația de pământ de la Sântana - Arad în contextul arheologic contemporan”, *Ziridava*, 19-20, 1996, p. 18.

33 Vasiliev, „Descoperiri arheologice cu semnificație cultică din așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud Alba)”. *ACTA MN, XXII-XXIII*, 1985-1986,, pp. 88-89.

34 Medeleț, „O locuință hallstattiană de la Remetea Mare-Gomila lui Gabor, (jud. Timiș)” *ThD XIII*, 1-2, 199, p. 72.

35 Ciugudean, „Așezarea fortificată de la Teleac (județul Alba)”, *Arta Bronzului din Preistorie până în zorii Evului Mediu*, Alba Iulia 2004, p. 7.

Cuptoare și vetre

În urma cercetărilor arheologice s-a stabilit prezența a două tipuri de *cuptoare*:

- cuptoare pentru copt pâinea
- cuptoare pentru arderea ceramicii.

Cel utilizat la arderea ceramicii se diferențiază prin apariția unor grătare ce separă vatra cuptorului de camera de ardere. Cele de copt pâine se deosebesc prin bolta ce nu prezintă o separare între camera de ardere și vatra propriu-zisă a cuptorului.³⁶ Forma ambelor tipuri este circulară, cuptoarele fiind prezente atât în interiorul cât și în exteriorul locuințelor.

Vetrele. Majoritatea acestora sunt poziționate pe un pat de cioburi, o mică parte fiind amplasate direct pe sol³⁷.

Din punct de vedere al spațiului unde sunt poziționate, vetrele se împart în:

- vetre interioare
- vetre exterioare.

Cele interioare sunt amplasate în mijlocul locuințelor sau la marginea acestora, având gropi de depozitare a cenușii. Vetrele exterioare sunt amplasate la o mică distanță de locuințe, având o formă preponderent oval-alungită sau chiar circulară. Ambele tipuri sunt făcute și prezintă aceleași forme.

Gropi rituale și gropi de provizii

Gropile rituale. O ipoteză susținută de unii cercetători subliniază că acestea reprezintă adevărate „câmpuri” de gropi, grupate în anumite zone sacre³⁸.

După materialul depus putem stabili două tipuri de gropi rituale :

- gropi cu depuneri de ofrande
- gropi cu schelete de copii.

Primei categorii îi revin gropile ce conțin vase ceramice, sau asociate cu alte depuneri (ex: în așezarea deschisă de la Vărădia într-o asemenea groapă s-a descoperit o adevărată „turmă” de figurine zoomorfe, reprezentând diferite specii de animale³⁹). Depunerile de vase sunt însoțite de rășnițe, tipare de gresie, figurine, oase de animale sau boabe de grâu carbonizat. Dintre figurine, subliniem apariția de păsări acvatice (probabil lebede),⁴⁰ cai, porci, și tauri. Prezența rășniței și a

³⁶ Vasiliu-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 40.

³⁷ *Ibidem*, p. 39.

³⁸ Gumă, *op. cit.* p. 184.

³⁹ *Ibidem*, p. 187.

⁴⁰ Vasiliu 1985-1986, *op. cit.*, p. 80.

grâului în gropi reprezintă după părerea specialiștilor ofrandă adusă pământului pentru a-i influența fertilitatea.⁴¹ Acestea sunt prezente atât în interiorul locuințelor (sub podină) dar și în exterior.

Gropile cu schelete de copii sunt mult mai rare, o cauză fiind lipsa unor cercetări de amploare.

În prezent se cunoaște prezența a patru cazuri:

- două la Teleac⁴²
- două la Baci (jud. Cluj)⁴³

În toate cazurile depunerile de copii sunt asociate cu vase, rășnițe și bulgări de chirpic. Trei depuneri reprezintă copii chirciți (unu la Teleac și cele două la Baci), iar al patrulea reprezintă un schelet incomplet (dezmembrat).

În cazul celor de la Baci, în gropi apare un pavaj din piatră de râu iar la Teleac la picioarele unui schelet a fost descoperită o ceașcă cu toartă. Pentru scheletul dezmembrat, cercetătorul subliniază ideea dar și dovada unui sacrificiu uman⁴⁴.

La ambele tipuri de gropi rituale apar pigmenți de cărbune din lemn, fapt ce denotă o purificare a gropilor prin ardere⁴⁵.

Gropile de provizii. Sunt mai numeroase în raport cu cele rituale fiind prezente atât în interiorul fortificațiilor (în interiorul locuințelor, dar și în exteriorul lor) dar și în afara acestora⁴⁶.

Forma lor diferă de la caz la caz (important este și utilajul folosit la săparea lor), dar cele mai întâlnite, sunt de formă cilindrică sau trapezoidală. Majoritatea acestor gropi nu prezintă urme de ardere sau lutuială⁴⁷.

În raport cu locuințele, numărul gropilor de provizii este mai mic, fapt ce ne sugerează ideea că o mare parte din provizii erau păstrate prin altă modalitate (vase de dimensiuni mari).

După ce proviziile erau terminate, funcționalitatea gropilor nu era sistată, ele fiind utilizate în continuare ca gropi menajere.

X X X

Articolul de față încearcă să prezinte o așezare din prima vârstă a fierului, informațiile utilizate la creionarea sa, ocupând ca spațiu, Banatul și zona intracarpatică⁴⁸.

41 *Ibidem*, p. 87.

42 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, pp. 41-43.

43 Ardeu, „Contribuții privind stadiul cercetării hallstattului timpuriu în spațiul intracarpatic Sargeția”, *XXVI*, 1995-1996, p. 195; Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 43.

44 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 43.

45 Vasiliev 1985-1986, *op. cit.*, p. 43; Gumă *op. cit.*, p. 272.

46 La Teleac și Mediaș au fost depistate gropi de provizii în exteriorul fortificației.

47 Vasiliev-Aldea-Ciugudean *op. cit.*, p. 40.

48 Studiul de față grupează o muncă de 2 ani, cu privire la așezările din prima vârstă a fierului. Tema a fost susținută ca lucrare de disertație.

Principalul element al acestor sisteme defensive îl constituie fortificația, la construcția sa participând întreaga comunitate. Menționăm că o așezare putea fi locuită pe o perioadă îndelungată, sau era utilizată ca zonă de refugiu pentru toate așezările deschise din zonă. În caz de pericol pe lângă comunitățile umane, aceste sisteme defensive adăposteau principala sursă de hrană, și anume cirezile de bovidee ale acestor comunități. Viața în interiorul așezării fortificate se desfășura în jurul locuințelor. Investigațiile arheologice au relevat existența a trei tipuri de locuințe (bordeie, semibordeie și locuințe de suprafață), de diferite forme (forma cea mai des întâlnită este cea ovală).

Pentru pregătirea hranei și încălzirea locuințelor, majoritatea dispuneau de vetre. Cercetările arheologice au surprins funcționalitatea unor locuințe în special din punct de vedere economic (ateliere de ceramică, ateliere pentru turnat piese din bronz etc.). Subliniem, că lipsa unor cercetări de amploare în cadrul așezărilor fortificate și publicarea unui număr mai mare de informații ne împiedică să stabilim o structură internă a acestora.

Viața religioasă este demonstrată prin existența unor zone sacre, dar și prin descoperirea de gropi rituale sau a unor locuințe cu o funcționalitate strict legată de spiritualitate. Menționăm că depunerile rituale (gropi cu depuneri de ofande sau gropi cu schelete de copii) alături de figurinele zoomorfe și antropomorfe creionează o imagine amplă a credințelor din această perioadă.

Prin corelarea și prin gruparea unor importante cercetări, cu referire la așezările hallstatiene considerăm că am creionat o imagine a habitatului din această perioadă, atât cât ne-au permis rezultatele cercetărilor arheologice.

În lipsa unor cercetări exhaustive nu putem stabili concret structura unei așezări fortificate, obiectiv ce ar trebui realizat de generațiile următoare de cercetători (arheologi).